

Mer om arbetarstyrd ekonomi

Min uppsats om arbetarstyrd ekonomi i denna tidskrift åstadkom åtskilliga inlägg och kritiska synpunkter [Södersten 1973]. Jag har inte funnit dessa synpunkter särskilt intressanta. Efter en viss tvekan har jag emellertid beslutat mig för att återkomma till ämnet och ta upp en del av de invändningar som min artikel gav upphov till.

En lekman kunde tycka att en ekonomi där arbetarna bestämmer över företagens skötsel och där kapitalet ägs kollektivt skulle te sig helt annorlunda än en där företagens beteende bestäms av en liten grupp privata kapitalägare och företagsledare och där arbetarna behandlas som tämligen själlösa insatsfaktorer som i första hand behöver kontrolleras.

En ekonomisk analys av dessa två ekonomiska system, utförd med vetenskaplig metodik, visar också att en arbetarstyrd ekonomi skiljer sig från en vinstmaximerande privatkapitalistisk ekonomi på avgörande punkter. Det börjar nu finnas en tämligen rik litteratur om arbetarstyrd ekonomi.¹ Karakteristiska drag hos den arbetarstyrda ekonomin har fastställts och analyserats. Det har sålunda visat sig att det blir naturligt att anta att olika maximeringsprinciper

gäller för de två olika typerna av ekonomier. Detta leder till att principerna för resursallokering blir olika, att företagsstorleken blir olika och att de sätt på vilka de olika ekonomierna anpassar sig till ekonomiska förändringar skiljer sig åt på ett karakteristiskt sätt. Incitament och beslutandeformer skiljer sig vidare åt. Inkomst- och förmögenhetsfördelningarna kommer att bli helt olika.

De svenska ekonomer som diskuterat min artikel har emellertid inte velat godta dessa resultat. De påstår i stället att en arbetarstyrd ekonomi inte utgör något distinkt ekonomiskt system utan bara är en trivial variant av ett marknadsekonomiskt system.

Min uppsats anslöt sig till den internationella teoretiska traditionen på detta område och var i stor utsträckning en redovisning av etablerade resultat. Det verkar som om min artikel var den enda artikel om arbetarstyrd ekonomi som mina svenska kritiker läst. Frågan är nu vilka som har rätt: våra inhemska debattörer eller företrädarna för den internationella litteraturen.

Jag kan genast tillägga att jag anser svaret på den frågan givet på förhand. Det är därför med föga entusiasm som jag tar upp denna diskussion. Det tycks dock bli allt vanligare bland svenska ekonomer att, i stället för att ta sin utgångspunkt i central teori och accep-

¹ De väsentliga bidragen till denna litteratur är givetvis på engelska. Jag hade dock i min tidigare artikel bort nämna Villy Bergströms bok *Kapitalbildning och ekonomisk demokrati* [Bergström 1973] som förutom att den innehåller en förtjänstfull, om än något selektiv, presentation av teorin för arbetarstyrd ekonomi också ger en intressant diskussion av vägar till ökat arbetarinflytande i den svenska ekonomin.

BO SÖDERSTEN är professor i nationalekonomi i Göteborg och har gjort sina viktigaste forskningsinsatser inom utrikeshandelsteorin. Han är under innevarande läsår gästprofessor dels vid American University, Washington, dels vid Harvard.

tera fundamentala ekonomiska sammanhang, ägna sig åt alltmer egendomliga former av ekonomisk analys. Vi tycker vara på väg att få en "svensk ekonomisk teori" som skiljer sig från all annan ekonomisk teori. Den som vill tillämpa sund ekonomisk teori på ekonomiska problem får tydligen finna sig i att då och då dras in i konstiga och bisarra diskussioner såvitt han inte helt vill överge den inhemska debatten.

Min ende utländske kritiker, professor Branko Horvat från Belgrad, förstår vad det hela rör sig om. Eftersom han samtidigt är missionär för den arbetarstyrda ekonomin vill han emellertid inte acceptera ett centralt beteendebegrepp som ligger till grund för analysen av den arbetarstyrda ekonomin då detta leder till en viss typ av inoptimalt beteende hos de arbetarstyrda företagen på kort sikt. Branko Horvat blir därigenom en särpling i den internationella litteraturen. Strävan efter originalitet är förtjänstfull. Jag tror dock inte Horvats analys är hållbar. Jag skall börja min artikel med att visa varför jag anser att så är fallet.

Därefter skall jag ta itu med mina svenska kritiker. Framställningen syftar inte till ett fullständigt bemötande av alla bisarra inlägg. I stället försöker jag att ytterligare klargöra väsentliga egenskaper hos den arbetarstyrda ekonomin i anslutning till att jag bemöter vissa kritiska synpunkter.

Horvat och företagets kort-siktiga anpassning

Den grundläggande regel för företagets beteende som jag, i likhet med Benjamin Ward [1958], Jaroslav Vanek [1970] och James Meade [1972], antog gälla var att det arbetarstyrda företaget maximerade inkomsten per sysselsatt. Vidare antog jag att i motsats till vad som gäller för det neoklassiska vinstmaximerande företaget den solidaritet som finns mellan de anställda i ett arbetarstyrt företag hindrar att några av de anställda avskedas eller tvingas lämna företaget på kort sikt. Jag visade att dessa antaganden gav upphov till en negativt lutande utbudskurva och till en inoptimal resursallokering på kort sikt. Denna följd är allvarlig och visar

att ett arbetarstyrt företag är mindre effektivt än ett kapitalistiskt på kort sikt.

Horvat är en försvarare av den arbetarstyrda ekonomin som inte kan finna några fel hos den. Därför rycker han ut till dess undsättning också på denna punkt. Jag kan sympatisera med Horvats uppsåt. Däremot tror jag inte hans argument är hållbara. Jag skall försöka visa varför de inte är det. För detta ändamål är det nödvändigt att hänvisa till två artiklar av Horvat, [Horvat 1972 och Horvat 1974]; den svenska artikeln är i stor utsträckning en översättning av den engelska, även om vissa smärre skillnader förekommer.

Man måste följa Horvats argument mycket noga för att se vad han i själva verket gör; den korta artikeln innehåller åtskilliga glidningar och suggestiva påståenden som lätt kan leda läsaren på villospå.

Horvat börjar sin artikel [Horvat 1972] med att korrekt ange skillnaderna i effekterna på produktion och sysselsättning mellan ett antagande om att ett företag maximerar vinsten och att det maximerar inkomsten per sysselsatt. Han anser emellertid att det senare antagandet inte gäller för arbetarstyrda företag i den jugoslaviska ekonomin. Han menar i stället att det arbetarstyrda jugoslaviska företaget maximerar en målfunktion av följande utseende:

$$\pi = pq - (d + \Delta d)x + k$$

där π = vinsten, pq = produktionsvärdet, $d + \Delta d$ = en aspirationsinkomst (aspirationslön), där d utgörs av en standardinkomst (senaste årets lön) och Δd utgör en normal löneökning; x utgör vidare antal arbetare och k är en fast produktionskostnad. Horvat menar att $(d + \Delta d)$ fungerar som en lön från allokeringssynpunkt, den är emellertid inte, betonar samtidigt Horvat, en lön. Redan här hamnar dock Horvat, utan att han tycks vara helt medveten om det, i svårigheter genom att påstå att om företaget inte kan nå ett resultat som tillåter det att betala aspirationslönen så kommer det inte att avskeda arbetare utan att i stället sänka lönen.

Ett exempel på Horvats sätt att byta fot kommer senare, då han plötsligt visar att en maximering av vinsten (profiten)

per sysselsatt är liktydigt med att maximera inkomsten per sysselsatt. Detta är i och för sig korrekt. Men det är samtidigt trivialt; ingen har någonsin ifrågasatt detta resultat. Man frågar sig om inte Horvat gör denna utvinning enbart för att insinuera att det är samma sak att maximera den totala vinsten och vinsten per sysselsatt. Detta är dock ingalunda fallet utan de två maximeringsprinciperna ger helt olika resultat beträffande produktion, sysselsättning och allokering av resurser.

Horvat går därefter vidare och maximerar sin målfunktion som nu får ett litet annorlunda utseende, nämligen:

$$\pi = pq(x, z) - (d + \Delta d)x + cz + k$$

där z betecknar råvaror och där $varupriset$, p , och råvarupriset, c , antas givna. Derivering av denna funktion ger honom följande välkända jämviktsvillkor:

$$pq_x = d + \Delta d$$

Med andra ord: vinstmaximering leder till att i jämvikt arbetets gränsprodukt i värdetermer är lika med dessa pris (lönen). Därmed har Horvat visat, menar han, att den målfunktion som han ställt upp för det arbetarstyrda jugoslaviska företaget ger samma resultat beträffande resursallokering och företagets kortsiktiga anpassning som gäller för det vinstmaximerande, neoklassiska företaget.

Att maximera en viss målfunktion är en sak. Att påstå att den ger en rätt beskrivning av beteendet hos en viss ekonomi är något helt annat. Som jag redan påpekat har Horvat redan satt sig själv i svårigheter genom att påstå att jugoslaviska företag inte avskedar arbetare. Det innebär, matematiskt sett, att Horvat inte kan behandla sin målfunktion på det sätt som han gör, ty där förutsätter han att antalet arbetare (x) är en variabel. Om ett företag vägrar att avskeda arbetare blir x däremot en konstant och det har ingen mening att derivera en funktion med avseende på en konstant.

Horvat återkommer till denna sak senare i sin artikel där han skriver: "Efter som företaget styrs kollektivt finns det stor motvilja mot att avskeda arbetskamrater. I allmänhet föredrar företaget att sänka lönerna framför att avskeda arbe-

tarna". Horvat går sedan vidare och påstår att detta beteende har den fördelen att den ger ett arbetarstyrt företag mer av inbyggd stabilitet än ett vinstmaximerande företag.

Horvat kan emellertid inte både ha kakan och äta den. Trots behjärtansvärda försök att byta fot och blanda bort ett och annat kort måste även Horvat till slut bestämma sig för på vilket ben han skall stå: antingen gäller den målfunktion som han uppställt och då avskedar det jugoslaviska företaget arbetare när produktpriset faller eller också avskedar de inte arbetare när priset faller men då gäller inte heller hans funktion.

För att förstå dessa sammanhang kan det vara nyttigt att upprepa vad som gäller för att jämvikt och effektivitet i resursallokeringen skall uppnås i en ekonomi av neoklassisk typ som karakteriseras av att företagen maximerar vinsten. Om produktpriset faller, exempelvis på grund av en smakförändring som minskar efterfrågan på en viss produkt kan anpassningen ske på två sätt: antingen avskedar företaget arbetare till dess att arbetets gränsprodukt i fysiska termer stigit tillräckligt för att kompensera prissänkningen och arbetets gränsprodukt i värdetermer på nytt är lika med den lön som gäller på marknaden eller också sänks lönen i takt med prissänkningen. Eftersom lönen i företaget nu är lägre än marknadslönen kommer dock en del arbetare att lämna företaget vilket gör att den fysiska gränsprodukten stiger till dess att den på nytt sammanfaller med den gängse marknadslönen. Genom en av dessa båda processer uppfylls kravet på Paretooptimalitet och effektivitet i resursallokeringen i den vinstmaximerande ekonomin. I den arbetarstyrda inkomstmaximerande ekonomin finns ingen motsvarande mekanism som på kort sikt garanterar effektivitet i resursallokeringen.

Jag skulle, i likhet med Branko Horvat, gärna önska att den arbetarstyrda ekonomin hade en liknande mekanism för att nå kortsiktig optimalitet. Jag tror dock att det är mer realistiskt att acceptera inkomstmaximering per sysselsatt som den naturliga regeln för ett arbetarstyrt företag. Det ger, som jag sökt visa, vissa olägenheter på kort sikt. Jag

tror dock, som jag strax skall återkomma till, att de mer än väl uppvägs av den styrka som det arbetarstyrda företaget uppvisar på grund av den grundläggande princip som gäller för det, en naturlig solidaritet mellan alla som arbetar i ett företag, och som både ger det arbetarstyrda företaget expensionskraft på lång sikt och en naturlig samhörighet mellan alla dem som arbetar i ett sådant företag.

Det finns också vissa andra inslag i Horvats artikel som ter sig märkliga. Sålunda påstår han att investeringstakten i jugoslaviska företag är högre än i kapitalistiska företag men säger strax därefter att de jugoslaviska företagen samtidigt har översysselsättning. Det kan inte rimligen vara så att de jugoslaviska företagen både har för mycket kapital och för många arbetare; Horvat måste bestämma sig för vilket av de två som han menar verkligen gäller.

De svårigheter och motsägelser som Horvat vecklar in sig i sammanhänger med att hans teoretiska utsagor hänförs sig till en fullsysselsättningsekonomi av det slag som gängse neoklassisk resursallokeringsteori behandlar. Hans praktiska, empiriska, utsagor däremot hänförs sig till den jugoslaviska ekonomin. Denna ekonomi är inte någon fullsysselsättningsekonomi. Tvärtom är den en utvecklingsekonomi som präglas av de drag som utmärker ekonomier med överskott på arbetskraft (labor surplus economies). Man bör hålla det i minnet; det är inte nödvändigtvis så att vad som gäller för jugoslaviska arbetarstyrda företag också skulle gälla för svenska, även om vissa drag kan vara gemensamma.

Så mycket om anpassningen på kort sikt. Flera av mina svenska kritiker tycks ha haft svårt att fatta vilken anpassningsmekanism som gäller på lång sikt för den arbetarstyrda ekonomin. Eftersom det är viktigt att förstå innebörden av de skillnader i anpassningsmekanismer som gäller på kort och lång sikt för en inkomstmaximerande arbetarstyrd ekonomi å ena sidan, och en vinstmaximerande kapitalägarstyrd ekonomi å den andra, skall jag göra ett nytt försök. Jag tror att detta kan vara motiverat eftersom mina kritiker inte bara tycks ha

svårt att fatta vad jag skriver utan också vad som står i den engelskspråkliga standardlitteraturen på området.

Den japanska Volvon och anpassningen på lång sikt

Låt oss börja med följande tankeexperiment. Antag att vi har infört arbetarstyrd ekonomi i Sverige och att företagen maximerar inkomsten per anställd. Vi befinner oss i ett jämviktsläge där vi har full sysselsättning och ungefär lika höga inkomster i hela ekonomin. En viktig industri är bilindustrin, där Volvo är det ledande företaget med en betydande inhemsk och utländsk marknad. Inkomsten per sysselsatt i företaget ligger i nivå med den övriga industrin. Efter det att Volvo blivit arbetarstyrt har en genomgripande förändring av arbetets organisation genomförts. Bortavaron från arbetet är mycket låg och så är omsättningen av arbetskraft. Trivseln i arbetet är hög och de sociala anordningarna har byggts ut kraftigt. Sedan Sverige blev arbetarstyrt har detta mönster visat sig bli allmänt spritt: medborgarnas liv byggs upp runt arbetet och arbetskollektivet, en betydande del av arbetsinkomsterna tas ut i olika former av fritidsarrangemang och kollektiv konsumtion tillsammans med arbetskamrater och kommunalskatten sjunker.

I detta jämviktsläge inträffar för Volvo en mycket otrevlig sak. Japanerna introducerar en dag en bil som är exakt lika Volvo. Enda skillnaden är att priset är 25 procent lägre än vad som tidigare tagits ut för den svenska Volvon på den internationella marknaden.

Efter en viss tid av prövningar måste det svenska företaget anpassa sig till det oundvikliga: om det skall kunna fortsätta att producera och sälja svensktillverkade Volvobilar måste det sänka sitt pris med 25 procent vilket innebär att det måste sänka lönen mycket kraftigt. Vi kan knappast vänta oss att några av företagets anställda avskedas; om de slutar gör de det frivilligt. På kort sikt kan det också bli så att de som slutar kan få svårt att hitta nya anställningar. Detta följer av den maximeringsprincip som gäller för de arbetarstyrda företagen. Andra arbetarstyrda företag kommer att vara tämligen ovilliga att ta in fler an-

ställda eftersom det normalt betyder att genomsnittslönen sjunker i företaget.

Där slutar framtidsskissen.

Med denna skiss har jag velat peka på att den långsiktiga anpassningsmekanismen är annorlunda i en arbetarstyrd ekonomi än vad den är i en kapitalistisk vinstmaximerande ekonomi. I den arbetarstyrda ekonomin är det mycket viktigt att nya företag introduceras på ett systematiskt sätt. Detta är nödvändigt om en arbetarstyrd ekonomi skall kunna behålla sin vitalitet och internationella konkurrenskraft och om de olika företagen skall kunna betala löner som är någorlunda lika i hela ekonomin.

Vi kan inte vänta oss, som jag angav i min tidigare artikel, att den arbetarstyrda ekonomin på ett decentraliserat plan skall kunna lösa frågan om nyetablering. Därför behövs centrala organ, en plankommission, en investeringsberedning och en organisation för teknisk utveckling, som kan se till att nya företag startas i tillräcklig utsträckning för att suga upp den arbetslöshet som kan uppstå och den undersysselsättning som kan förekomma i arbetarstyrda företag.

Den arbetarstyrda ekonomin är i grunden en decentraliserad ekonomi där arbetarna kollektivt fattar alla viktiga beslut som gäller för det egna företaget. Den måste emellertid som jag relativt utförligt uppehöll mig vid i min tidigare artikel, också kompletteras med centrala organ som kan ta sig an de problem som är av makroekonomisk typ och som inte kan lösas inom ramen för ett enskilt företag. Introduktionen av nya företag hör till den grupp av problem som måste angripas på ett mer centralt plan än det mikroekonomiska.

Man bör emellertid inte överdriva anpassningssvårigheterna i den arbetarstyrda ekonomin. Det finns också åtskilliga fall där det blir naturligt för redan existerande företag att öka antalet anställda.

För det första gäller inte den kortsiktiga analysens antagande om konstant kapitalstock annat än på mycket kort sikt. Kapitalackumulering kommer att äga rum även på ganska kort sikt. Dessutom kommer tekniska framsteg att äga rum. Dessa kan styras så att de blir av kapitalbesparande slag. Tillsammans

kommer dessa mekanismer att leda till att det kan bli möjligt att arbetets gränsprodukt i ett dynamiskt perspektiv hålls uppe i takt med genomsnittsproduktiviteten. Om så är fallet kommer också redan existerande företag att ha incitament att öka antalet anställda.

Incitamentsstrukturen är, som jag strax skall återkomma till, starkt destruktiv när det gäller varje form av risktagande och skapande aktivitet från arbetarnas sida i det privatkapitalistiska, vinstmaximerande företaget. Varje lyckat experiment ökar främst vinsten, dvs den residual som går till kapitalägare och företagsledning, under det att misslyckade experiment ofta leder till att arbetare avskedas. Det är naturligt att arbetare blir passiva riskminimerare under sådana villkor och att de ofta motsätter sig försök att införa olika former av innovationer.

I det arbetarstyrda företaget leder varje lyckat experiment, varje ny framgångsrik produktutveckling, varje form av förbättrad teknologi, varje Horndal-effekt om man så vill, till att den residual som de anställda gemensamt delar på ökar. Under sådana förhållanden behövs arbetarna inte nödvändigtvis frukta förändringar. De vet att förändringar kan innebära förbättringar. De kan genom uppfostran och erfarenhet förvandlas till risktagare som är villiga att satsa på en dynamisk utveckling.

Vad arbetslösheten i den arbetarstyrda ekonomin beträffar bör man skilja mellan konjunkturell och strukturell arbetslöshet. Den öppna arbetslösheten kommer sannolikt att visa sig låg i den arbetarstyrda ekonomin. De arbetarstyrda företagen är också väl rustade att möta konjunkturell arbetslöshet. På grund av den maximeringsprincip som gäller för dem kommer de inte att avskeda arbetare på kort sikt. I en konjunkturedgång kommer de, som Branko Horvat mycket riktigt påpekar, att producera för lager. I konjunkturuppgången kommer de att sälja ur lager. Detta beteende är helt motsatt de kapitalistiska företagens. Vi vet också att lagerecyklerna varit en starkt bidragande orsak till de konjunktursvängningar som vi haft i de kapitalistiska ekonomierna, inklusive den svenska, under efterkrigstiden. Från den-

na synpunkt kommer den arbetarstyrda ekonomin att ha betydligt mer av inbyggd stabilitet än den kapitalistiska vinstmaximerande ekonomin.

Problemen för den arbetarstyrda ekonomin ligger i stället i de sysselsättningsomställningar som bör följa långsiktiga, strukturella förändringar. I fallet med den japanska Volvon förlorar svensk industri en genuin komparativ fördel som den haft i en viss produktionsgren vilket helt naturligt bör leda till att sysselsättningsmönstret ändras. Signaler till omställning kommer i form av att en industri som förlorar sin relativa ställning inte längre kan betala genomsnittliga löner. Den arbetarstyrda ekonomin har en viss sårbarhet på denna punkt genom att det, inom ramen för de enskilda företagens beteende, inte finns någon mekanism som kan lösa detta problem. Det är därför som en central planering för nyintroduktion av företag, för en systematisk strukturomvandling i enlighet med de krav som den internationella ekonomin ställer på svensk ekonomi, blir så central i den arbetarstyrda ekonomin.

Intellektuell hederlighet och konsten att läsa innantill

Jag har uppehållit mig relativt utförligt vid Horvats inlägg och diskussionen av anpassningsproblemen på lång och kort sikt av två skäl. För det första för att det i och för sig rör sig om centrala och viktiga problem och för det andra för att ge perspektiv åt den typ av kritik som svenska ekonomer riktat mot mig.

Mina argaste kritiker är Rolf Eidem & Staffan Viotti [Eidem — Viotti 1974]. De skriver exempelvis: "Så långt Söderstens redovisning sträcker sig tycks den arbetarstyrda marknadsekonomin med statligt ägda (sic!) produktionsmedel överträffa den traditionella privatkapitalistiska marknadsekonomin på nära nog alla punkter".

När man läser sådant kan man inte undgå att fråga sig om Eidem & Viotti verkligen läst och förstått något av min artikel. Jag uppehöll mig utförligt i min första artikel, i likhet med vad jag gjort i denna, vid anpassningsproblemen på kort sikt, vid vad jag kallade "den arbetarstyrda ekonomiens dilemma".

Än mer betecknande för deras beteende är följande faktum. Horvats artikel [Horvat 1974] publicerades före deras artikel och Horvats grundläggande artikel [Horvat 1972] publicerades redan 1972. Som jag visat, reser Horvat mycket större anspråk för den arbetarstyrda ekonomins förträfflighet än vad jag gör. Om man vill angripa ett argument skall man angripa det i dess starkaste form, det kräver intellektuell hederlighet. Det finns inte ett ord om Horvats artikel i Eidem & Viottis uppsats. Jag kan inte undgå att dra slutsatsen att Eidem och Viotti antingen inte läst Horvats uppsats eller också inte förstått den.

Arbetarstyre och teknisk utveckling

Jag framhöll i min artikel att en avgörande styrka hos det arbetarstyrda företaget är att det blir naturligt för alla anställda att känna samhörighet och solidaritet. Det följer av att alla har (i varje fall potentiellt) samma inflytande över sitt företag och av den maximeringsprincip som ligger till grund för det arbetarstyrda företaget: vad som är bra för en är bra för alla. Detta gör att det arbetarstyrda företaget har en incitamentsstruktur som främjar effektiv produktion, tekniska framsteg och en god arbetsorganisation. I motsats härtill uppställde jag det kapitalistiska, vinstmaximerande företaget som jag framhöll hade en ur arbetarnas synvinkel mycket destruktiv incitamentsstruktur. Den arbetare som uppträder ekonomiskt rationellt i ett sådant företag har inget annat val än att minimera sina ansträngningar inför den givna lönen.

Eidem & Viotti finner inte mina argument övertygande. De utropar triumferande: kan jag garantera att ingen maskning förekommer vid arbetarstyre?

Nej, jag kan inte garantera att ingen maskning kommer att förekomma. Vid ett arbetarstyrt ASEA kommer kanske 30 anställda av 3 000 att maska. Den avgörande skillnaden är att under arbetarstyre kommer de övriga 2 970 att göra sitt bästa därför att de har alla incitament att göra så.

Eidem & Viotti efterlyser vidare vad

de kallar en "organisationsteori" för det arbetarstyrda företaget; de menar att jag (och genom implikation också de övriga ekonomer som skrivit artiklar och böcker om arbetarstyre) inte har rätt att göra så därför att vi inte har någon "organisationsteori" för arbetarstyrda företag. Detta visar att de inte bara förstått mycket litet av arbetarstyrd ekonomi utan också har dåligt begrepp om naturen hos ekonomisk teori.

Neoklassisk ekonomisk teori är en mycket kraftfull och välutvecklad teoretisk byggnad. Men den bygger på ytterligt förenklade antaganden vad gäller de ekonomiska agenter som deltar i ekonomin. Vad företagen beträffar antas kort och gott att de maximerar vinsten. Trots dessa förenklade antaganden har ytterligt kraftfulla och komplexa teorem om existensen och innebörden av jämvikt i allmänna jämviktssystem, om naturen hos tillväxtprocesser, om grunderna för och implikationerna av begreppet jämviktsränta i en ekonomi, för att nu bara antyda några exempel, bevisats av ekonomer. De ekonomer som gjort dessa insatser tillhör vårt yrkes mest respekterade medlemmar. Några av dem har tilldelats Nobelpris.

De ekonomer som skrivit om arbetarstyrd ekonomi arbetar i huvudsak inom samma teoretiska tradition. Utifrån mycket enkla beteendebegrepp har de redan genererat ett betydande antal teorem som klarlägger naturen hos den arbetarstyrda ekonomin.

Man bör dock observera att den arbetarstyrda ekonomin har en betydligt mindre mekanisk syn på en viktig produktionsfaktor, nämligen arbete, än vad den neoklassiska teorin har. Den traditionella neoklassiska teorin gör visserligen åtskillnad mellan kapital och arbete, i och med att den betraktar kapital som ett reproducerbart produktionsmedel. Det finns dock en likhet i synen på kapital och arbete såtillvida som att de båda betraktas som i grunden själlösa insatsfaktorer, där en viss given input ger en viss given output. Men arbetare är inga maskiner. En maskin maskar inte, men en arbetare kan göra det. Hur mycket en arbetare anstränger sig beror på det ekonomiska system och den arbetsorganisation som gäller.²

Även om teorin för arbetarstyre därför har en långt mindre mekanisk syn på arbetare än den neoklassiska teorin är det naturligt att ekonomer i första hand arbetar med ekonomiska kärnproblem hos en arbetarstyrd ekonomi på det sätt som hittills skett. Det går inte att klara sig undan en sakdiskussion av egenskaperna hos en arbetarstyrd ekonomi genom att hävda att man i stället för att diskutera de analytiska resultat som nu föreligger skall ägna sig åt "organisationsteori".

Organisationsteori kan säkert i och för sig utvecklas till att bli en värdefull vetenskap. Men det förefaller mig naturligt att man också på vetenskapligt arbete tillämpar lagen om komparativa fördelar. Organisationsteorin utvecklas förmodligen bäst av de som har utbildning, träning och intresse för sådana studier (sociologer, psykologer, företagsekonomer) under det att nationalekonomer ägnar sig åt ekonomiska kärnproblem. Inom överskådlig framtid kommer säkert de vetenskapliga framstegen inom nationalekonomi att göras av ekonomer och inte av organisationsteoretiker.

För att återgå till sakdiskussionen på detta område: det är ett välkänt faktum att vissa typer av tekniska framsteg kan ha mycket negativa konsekvenser för arbetarna i ett visst företag. Redan Knut Wicksell hade detta klart för sig för 70 år sedan när han skrev att "den tekniska uppfinnaren icke sällan är arbetarens fiende". [Wicksell 1908, s 195.] Det är alldeles uppenbart att arbetarna har mycket att frukta av arbetsbesparande tekniska framsteg vad gäller utveck-

² För ett typiskt exempel på en ansats där arbetare ses ur en helt negativ aspekt, som varelser som helt måste kontrolleras för att inte "maska" se Alchian—Demsetz [1972]. Deras problem om "metering" är överdrivet såtillvida som det inte finns några egentliga mätproblem för att fastställa en arbetares gränsprodukt så länge som en existerande arbetsmarknad finns, då det ju bara är att anpassa insatsen av arbetare volymmässigt så att gränsprodukt (vilken oftast är direkt iakttagbar eller lätt att fastställa genom jämförelse med andra arbetare), sammanfaller med gängse lön, men deras iakttagelser om att kontroll är nödvändig under vinstmaximering är riktig. Det följer av den destruktiva incitamentsstruktur som vinstmaximering innebär ur arbetarnas synvinkel.

lingen av både reallön och sysselsättning. Det är emellertid inte enbart arbetsbesparande tekniska framsteg som kan skada arbetarna. Det kan också neutrala tekniska framsteg som är av sådant slag att de samtidigt sänker marginalproduktiviteterna hos *både* arbete och kapital.³ Knut Wicksell, den gamle mästaren, hade också detta klart för sig när han litet senare i det anförda sammanhanget mycket målande skrev att "... (tekniska revolutioner) ha erfarenhetsmässigt bragt en mängd arbetare till tiggerstaven, under det att de skyhögt stegrat kapitalisternas vinster".

Det är alldeles uppenbart att kapitalister och företagsledning har mycket starka incitament att söka efter tekniska framsteg som gynnar dem men som inte alls är önskvärda ur arbetarnas synvinkel. Detta följer obönhörligen av den incitamentsstruktur som gäller för det privatkapitalistiska vinstmaximerande företaget. Det finns ingen naturlig samhörighet mellan arbetare och kapitalägare under en kapitalistisk produktionsordning. Tvärtom gäller det för kapitalister och företagsledning att maximera den residual som kallas vinst under det att de minimerar lönekostnader. Att fastställa detta har inget med demagogi att göra. Det innebär bara ett korrekt klarläggande av innebörden av den maximeringsprincip som gäller under kapitalismen.

I ett halvciviliserat samhälle som det svenska kan motsättningen mellan kapital och arbete nödortfött överbyggas. I gamla kulturländer som England, Frankrike och Italien, där klassmotsättningarna är större, håller det ekonomiska och sociala systemet på att slitas sönder på grund av de följer som den kapitalistiska vinstmaximeringsprincipen får under tider av ekonomiska påfrestningar och social stress.

Ekonomer i den smalspåriga varianten av neoklassisk teori (Chicagovarianten), företagsekonomer och organisationsteoretiker kan tala sig gula och blåa i sina försök att förklara för arbetarna hur nyttiga för dem tekniska framsteg är och hur väl företagsledningen menar. Lika fullt kommer arbetarna i klassridna länder som England att använda sina fackföreningar för att motstå många typer av tekniska framsteg. De gör detta med all

rätt: de försvarar bara det lilla de har genom att (ofta intuitivt och oklart eftersom företagsledningen monopoliserar informationen om företags situation och intentioner) minimera insatser för och lojalitet mot företaget inför en given avkastning av sina ansträngningar. Därigenom följer de bara de regler som principen om vinstmaximering under privatkapitalism ställer upp.

Det finns ett par andra saker som det kan finnas anledning att i detta sammanhang beröra. Debatten om optimalitet i olika ekonomiska system hänförelse sig så gott som enbart till statisk optimalitet. Det innebär att optimalitetsegenskaperna hos den vinstmaximerande frikonkurrenskonomin bygger på antagandet om *givna* kostnadskurvor. Det leder till att effektivitetsegenskaperna hos en sådan ekonomi lätt överskattas. Redan vid vissa typer av produktionsfunktioner (tilltagande avkastning) är det lätt att visa att andra marknadsformer än frikonkurrensmodellens ger bättre resultat än denna. Tar man dessutom hänsyn till dynamiska optimalitetsegenskaper är det i högsta grad en öppen fråga om det är meningsfullt att särskilt starkt betona förekomsten av statisk Paretooptimalitet hos den vinstmaximerande frikonkurrensmodellen.⁴

Vi kan inte vänta oss att formerna för arbetets organisation skall vara oberoende av äganderättsformer. I det privatkapitalistiska företaget kommer arbetet naturligt att organiseras så att största möjliga hänsyn tas till kapitalägare-företagsledning: det är ju deras residual (vinsten) som maximeras. Det leder till att de anställda kommer att betraktas ur en negativ synvinkel, som personer vars insatser hela tiden måste kontrolleras så att deras marginalproduktivitet kan mätas och företagsledningen kan se till att någon maskning inte förekommer.⁵

³ För ett närmare klarläggande av dessa analytiska sammanhang se kap 4 i min avhandling [Södersten 1964].

⁴ För en behändig översikt av denna problematik se kap 9 hos Nancy Barrett [1974].

⁵ För två arbeten som båda starkt betonar företagsledningens roll som kontrollanter av de anställda i det privatkapitalistiska företaget se Alchian & Demsetz ovan berörda uppsats och Stephen Marglin [1971]. Trots att båda arbetena betonar kontroll-

I det arbetarstyrda företaget blir situationen helt annorlunda. Här finns det i princip ingen anledning för arbetarna att inte anstränga sig: var och en vet att frukten av en ökad ansträngning tillfaller hela arbetskollektivet och inte går i form av en ökad residual till kapitalägare-företagsledning. Det blir i detta sammanhang naturligt att den sociala kontrollen fungerar i positiv riktning: den som maskar i det privatkapitalistiska samhället tar en del av vinsten från företagsledning-kapitalägare, medan den som maskar i det arbetarstyrda företaget tar en del av inkomsterna från sina arbetskamrater.

Arbetets organisation kommer i framtiden med all sannolikhet att bli en allt viktigare fråga. I takt med att levnadsstandarden stiger ökar kraven på inflytande över arbetsorganisation och arbetsmiljö. Vi har sett hur snabbt denna utveckling tagit fart i vårt land genom krav sådana som de på styrelserepresentation, på kontroll av arbetsmiljön, på avskaffande av paragraf 32, för att nu bara nämna några exempel. Gamla tidens kontroll av anställda kommer knappast att överleva in i framtiden även om vissa ekonomiska teoretiker försöker att finna argument för att rättfärdiga den. Det arbetarstyrda företaget är den naturliga slutpunkten för de anställdas strävanden mot en total kontroll över det egna företags arbetsorganisation.

Inkomst- och förmögenhetsfördelning

Jag framhöll i min ursprungliga artikel att en arbetarstyrd ekonomi uppfyller ett av de grundläggande kraven på en socialistisk ekonomi: produktionsmedlen ägs kollektivt. Vi kan uppskatta värdet av industrikapitalet i vårt land till i runda tal 150 miljarder kronor. Vid en övergång till arbetarstyre skulle ägarskapet och kontrollen över dessa värden överföras i samhällets ägo. Härtill kommer att det också skulle bli naturligt att socialisera privatägda hyresfastigheter,

aspekten hos företagsledningen blir uppfattningen om välfärdseffekterna för de anställda av denna kontroll diametralt motsatta.

en betydande del av marken o s v. Med den starka strävan till jämlikhet som ligger i ett arbetarstyrt system är det troligt att så gott som allt produktionskapital och också stora delar av övrigt kapital, med undantag för enfamiljsfastigheter, sommarstugor, och skilda former av personligt lösöre, socialiseras.

Skattesystemet skulle också med all sannolikhet komma att drastiskt förändras. I vårt nuvarande skattesystem beskattas kapitalvinster, gåvor och arv lägre än arbetsinkomster. En sådan ordning skulle te sig absurd i en arbetarstyrd ekonomi. Att olika former av inkomster från kapital beskattas så mildt i ett samhälle som det svenska kan enbart försvaras utifrån en önskan om att inte skada incitamenten till företagande. Eftersom detta motiv för en favorisering av beskattningen av kapitalinkomster bortfaller i en arbetarstyrd ekonomi skulle det bli helt naturligt att beskatta inkomster av kapital hårdare än arbetsinkomster. Sannolikt skulle beskattningen komma att utformas så att beskattningen av förmögenheter över ett visst belopp, säg 500 000 kronor, bleve konfiskatorisk. Inkomsterna av arbete skulle bli det helt dominerande slaget av privata inkomster i den arbetarstyrda ekonomin. Eftersom alla i ett företag skulle känna till varandras inkomster skulle också skattefusk bli i det närmaste omöjligt. Skattebortfallet skulle bli negligerbart i den arbetarstyrda ekonomin.

En övergång till arbetarstyre skulle alltså medföra en utomordentligt drastisk förändring av inkomst- och förmögenhetsfördelningen. Mot denna bakgrund har Eidem & Viotti mage att påstå att mina argument för en jämnare inkomstfördelning "givetvis är en möjlighet" men att jag inte "ger någon uttömmande beskrivning av välfärdseffekterna av en socialisering av produktionsmedlen".

Inte heller tror Eidem & Viotti på mina argument om att beskattningen kan utformas effektivt i en arbetarstyrd ekonomi på ett helt annat sätt än vad som är möjligt i en privatkapitalistisk ekonomi. Sålunda utropar de triumferande: hur kan jag garantera att högt beskattade personer inte kommer att byta tjänster i en arbetarstyrd ekonomi? Sva-

ret är att jag inte kan garantera detta. Men detta problem bekymrar mig mycket ringa eftersom jag alls inte hör till dem som ser som det centrala i tillvaron att sila mygg.

Det är möjligt att Eidem & Viotti föreställer sig att de stora förmögenheter som byggts upp i vårt land åstadkommits genom att miljonärer gjort obeskatade arbetsbyten med varandra. Jag tror inte så är fallet. Det beror i stället på att det i privatkapitalistiska ekonomier blir helt naturligt att privatägda kapitalstocar byggs upp och förs vidare genom arv. Män som Marcus Wallenberg och Hans Werthén har byggt upp sina mångmiljonförmögenheter genom att de haft betydande kontroll och inflytande över hur den residual som kallas vinst disponeras i våra stora industriföretag. Om man kunde beskatta de stora kapitalägarnas kapitalinkomster på ett effektivt sätt skulle jag inte alls bekymra mig om eventuella arbetsbyten. Jag skulle i lugn och ro låta herrarna Wallenberg och Werthén måla och tapetsera varandras sommarstugor så mycket de orkade.

Eftersom missuppfattningarna av innebörden i vad jag säger tycks vara fler än Libyens sandkorn vill jag i detta sammanhang påminna läsaren om att hålla följande distinktion i minnet. Man kan vara för en privat vinstekonomi av andra skäl men man kan omöjligt hävda att en arbetarstyrd ekonomi skulle uppvisa de stora inkomst- och förmögenhetsskillnader som en privatkapitalistisk uppvisar och som har sin grund i förekomsten av stora mängder privatkapital samlade på några få händer. Orsaken är helt enkelt att några stora koncentrationer av privatägt kapital inte kommer att finnas i den arbetarstyrda ekonomin.

Det kan i detta sammanhang också vara på sin plats att beröra en mer speciell aspekt av problemet om inkomstfördelning och kapitalackumulation under arbetarstyre. Jag framhöll i min ursprungliga artikel att det från inkomstfördelningssynpunkt vore önskvärt om den nödvändiga kapitalackumulationen inte skedde inom företagen utan dessa lånade medel till sina nyinvesteringar på kapitalmarknaden. Samtidigt anförde jag emellertid skäl till varför självfinansie-

ring kan förväntas bli utbredd under arbetarstyre.

Björn Gustafsson anför i anslutning till en artikel av Furubotn och Pejovich [Furubotn — Pejovich 1970] att det under vissa förhållanden kan vara mer lönsamt för arbetare att ägna sig åt hushållssparande än åt att låta sina medel stå kvar som arbetande kaital inom företaget [Gustafsson 1974]. Det argument som Gustafsson återger är helt korrekt. Det är bara det att det alls inte motsäger det argument som jag framförde. Om det är så att en tillräcklig grad av kapitalackumulation kan uppnås utan självfinansiering och de arbetarstyrda företagen kan förmås att avstå från självfinansiering, så mycket bättre för den arbetarstyrda ekonomin från inkomstfördelningssynpunkt.

Poängen i mitt resonemang var att jag trodde att detta knappast skulle bli fallet. Därför anförde jag skäl varför självfinansiering blir trolig under arbetarstyre. Det fanns inga skäl för mig att upprepa oproblematiske och triviala synpunkter på den arbetarstyrda ekonomin. I stället föredrog jag att behandla intressanta men problematiske aspekter av den. Dit hör, enligt min mening, frågan om avvägningen mellan å ena sidan självfinansiering (som kan vara högeli-gen önskvärd från synpunkter av snabba tekniska framsteg, incitament och säkerhet i arbetet) och å den andra sidan jämlikhet som inte befrämjas av olika grader av självfinansiering inom olika företag.

Är arbetarstyre förklädd kapitalism?

Debatten om arbetarstyrd ekonomi har lockat fram åtskilliga hetsiga inlägg. Det är uppenbart att frågan om arbetarstyrd ekonomi ideologiskt sett är en het potatis.

Min diskussion om arbetarstyrd ekonomi har i stor utsträckning bestått i att jag sökt att karaktärisera den och visa hur den skiljer sig från det för oss välkända, den privatkapitalistiska vinstmaximerande ekonomin. Om man skulle bedöma min framgång i detta företag efter de inlägg som publicerats mot min ursprungliga artikel i *Ekonomisk Debatt* måste den te sig begränsad. Kanske de

kritiska inläggen dock utgör ett mycket snedvridet och begränsat urval av läsareaktioner. Måhända finns en tyst majoritet som fattar innebörden i vad jag skrivit.

Mina kritiker har, från helt olika utgångspunkter, sökt bagatellisera innebörden av arbetarstyrd ekonomi och hävdad att det egentligen inget annat är än förklädd kapitalism. Eidem & Viotti påstår att, eftersom marknader kommer att finnas, så visar sig en arbetarstyrd ekonomi "vid närmare betraktande vara en tämligen traditionell marknadsekonomi". De anser att det inte är av något intresse att studera arbetarstyrd ekonomi utan vad vi i stället behöver är "en grundlig diskussion av marknadsmekanismens och den hierarkiska planeringsprocessens komplicerade funktionssätt". Björn Gustafsson är inne på en liknande tankegång men ur ett diametralt motsatt synsätt. Gustafsson är marxist. Marxister tycker sällan om arbetarstyre. De föredrar centralplanerad statsocialism. Han försöker därför få det till att en arbetarstyrd ekonomi egentligen inte är någon socialistisk ekonomi utan en där kapitalet är privatägt.

Låt mig först helt kort konstatera att det sällan är givande att tala om för andra vetenskapsmän vad de egentligen borde forska om.

Låt mig därefter i tre korta punkter sammanfatta på vad sätt den arbetarstyrda ekonomin skiljer sig från den privatkapitalistiska, vinstmaximerande ekonomin:

1) Principerna för allokering av resurser är olika, vilket innebär att de mängder varor och tjänster som produceras blir olika. Vidare är företagsstorleken olika och de sätt på vilka ekonomierna anpassar sig till olika former av ekonomiska förändringar och störningar skiljer sig åt.

2) Incitament och beslutandeformer skiljer sig helt från varandra, några enskilda kapitalägare som kan påverka företagens beslut kommer inte att finnas under arbetarstyre, och arbetarnas ställning i produktionsprocessen blir annorlunda. Formerna för teknisk utveckling skiljer sig åt och kostnadsfunktionerna kommer att utvecklas olika ur ett dynamiskt perspektiv.

3) Inkomst- och förmögenhetsfördelningarna kommer att vara helt olika. Det innebär att både de enskilda nyttofunktionerna och de sociala välfärdsfunktionerna kommer att bli olika under de båda systemen. Skillnaderna i inkomst- och förmögenhetsfördelningen kommer sedan i sin tur att ge upphov till skilda konsumtions- och produktionsmönster.

Det är heller inte svårt att se hur en arbetarstyrd ekonomi skiljer sig från centralplanerad statsocialism. Det är visserligen sant att äganderätten till produktionsmedlen i båda fallen är kollektiv. Men där slutar också likheterna.

Arbetarna har inget direkt inflytande över sina företag under statsocialism. Det är staten som där maximerar "vinsten" (eller optimerar sin målfunktion) och arbetarna har en ställning som är likartad den de har under kapitalismen: de är insatsfaktorer som måste kontrolleras för att inte maska; vill man använda marxistisk jargong kan man säga att graden av alienering är densamma under statsocialism som under kapitalism.

Resursallokeringen kommer att bestämmas av den centrala plankommissionen. Det ekonomiska överskott som skapas används för kollektiv konsumtion av staten. Den centrala byråkratin har en mycket stark ställning. Erfarenheten pekar på att det sannolikt blir en liten klick av politiker som tillsammans med centralbyråkratin usurperar statsmakten och utövar den verkliga ekonomiska makten.

Man kan naturligtvis av olika skäl vara mot en arbetarstyrd ekonomi och anse att andra ekonomiska system är bättre. Ens uppfattning härvidlag är ytterst en fråga om politiska värderingar. Men det är ofruktbart att sticka huvudet i sanden och inte låtsas om att den arbetarstyrda ekonomin är ett system som på ett distinkt sätt skiljer sig från både privatkapitalism och statsocialism.

Referenser

- Alchian, A. A. och Demsetz, [1972], "Production, Information, Costs and Economic Organization, *American Economic Review*, årg 62, nr 5
Barrett, N., [1974], *The Theory of Microeconomic Policy*, Lexington

- Bergström, W., [1973], *Kapitalbildning och ekonomisk demokrati*, Stockholm
- Eidem, R. och Viotti, S., [1974], "Arbetsstyrda företag i en marknadsstyrd ekonomi", *Ekonomisk debatt*, årg 2, nr 3
- Furubotn, E. och Pejovich, S., [1970], "Property Rights and the Behavior of the Firm in a Socialist State: The Example of Yugoslavia", *Zeitschrift für Nationalökonomie*, årg 30, nr 3—4
- Gustafsson, B., [1974], "Synpunkter på arbetsstyrda företag", *Ekonomisk debatt*, årg 2, nr 1
- Horvat, B., [1972], "Critical Notes on the Theory of the Labor-Managed Firm and Some Macroeconomic Implications" *Ekonomiska Analiza*, nr 3/4
- [1974], "Om teorin för arbetsstyrda företag", *Ekonomisk debatt*, årg 2, nr 2
- Marglin, S., [1971], "What do bosses do?" MIT stencil
- Meade, J. E., [1972], "The Theory of the Labor-Managed Firms and of Profit Sharing", *Economic Journal*, årg 82, Special Issue
- Södersten, B., [1964], *A study of Economic Growth and International Trade*, Stockholm
- Vanek, J., [1970], *The General Theory of the Labor-Managed Market Economies*, Ithaca
- Ward, B. J., [1958], "The Firm in Illyria: Market Syndicalism", *American Economic Review*, årg 48, nr 4
- Wicksell, K., [1908], *Föreläsningar i nationalekonomi I*, Lund.